

סיפורם של וולטר סוסקינד וצוות מעון הילדים באמסטרדם

הצלת יהודים במעון הילדים באמסטרדם

כאשר פלשו הנאצים להולנד ב-10 במאי 1940, שהו במדינה, בנוסף ליהודים המקומיים, גם רבבות יהודים שברחו מגרמניה וממזרח אירופה בעקבות החלת חוקי נירנברג בשנת 1935 ועד פרוץ מלחמת העולם השנייה ב-1939, בתקווה להמשיך בחיים שלווים הרחק מציפורניו של אדולף היטלר.

גירוש היהודים מהולנד החל ביולי 1942 והסתיים ב-8 באוקטובר 1944 כאשר השלטונות הגרמניים הכריזו על הולנד כנקייה מיהודים ("יודנריין") וזאת כחלק מהפתרון הסופי.

מרגע הפלישה הגרמנית ועד להשלמת הפתרון הסופי הונחתו על היהודים מאות חוקים ותקנות מפלות, במטרה לבודדו מהאוכלוסייה הכללית ולהקל על השמדתם. צעדים אלה החלו באוקטובר 1940 כאשר כל עובדי הממשלה - 240,000 - נדרשו להצהיר אם הם יהודים או לא יהודים. בינואר 1941 נדרשו כל יהודי הולנד להירשם. נרשמו 140,552 יהודים כ"יהודים מלאים" (בעלי ארבעה סבים יהודים), 14,549 כחצי יהודים (בעלי שני סבים יהודים) ו-5,719 כרבע יהודים (בעלי סב אחד יהודי).

באוקטובר 1940 פוטרו ממשורותיהם כל עובדי הממשלה היהודים; מאוחר יותר הודפסה האות "J" בתעודות הזהות של היהודים המלאים וכל העסקים היהודיים הועברו לניהול לא-יהודי. לקראת סוף השנה, כל היהודים בעסקים אלה פוטרו וכל היהודים המובטלים נצטוו להתייצב במחנה עבודה. עוד צווים הוטלו והתווספו ועד סוף 1941 היה אסור ליהודי לרכוב על אופניים, לרחוץ בבריכות ציבוריות, לנסוע מחוץ לעיר או לטייל בפארק.

במהלך תקופת המשלוחים, הוטל על השלטון הגרמני בהולנד לגרש מידי שבוע 1,000 יהודים. רובם נרצחו תוך שעות ספורות במחנות סוביבור ואושוויץ (יולי 1942 עד ספטמבר 1944 כחלק מהפתרון הסופי עליו הוחלט בוילה ונסה ב-20 בינואר 1942). המשלוח הראשון יצא מאמסטרדם ב-15 ביולי 1942 למחנה המעבר ווסטרבורק (Westerbork), משם יצאו משלוחים למחנות ההשמדה. בסך הכל גורשו 102,992 יהודים ורק כ-5,200 שרדו.

כאשר היהודים הבחינו בכך, שאלה המתייצבים על פי דרישת הגרמנים אינם חוזרים לבתייהם והקשר איתם ניתק, הם הפסיקו להתייצב מרצונם. ב-2 בספטמבר 1942 הורה מפקד המשטרה הגרמני, הנס ראוטר, לאסוף יהודים מבתייהם למחנה מעצר, שהוקם חודש קודם לכן באזור היהודי במרכז בתוך אמסטרדם בתיאטרון קטן, בשם Hollandsche Schouwburg. שמו של התיאטרון הוסב כבר ב-1941 על ידי הגרמנים ל-Judisch Schouwburg כאשר יחד רק להופעות של אמנים יהודים. בשל התנאים הקשים בתיאטרון, שלא התאים מבחינה פיזית ותברואתית לשהייה ממושכת של מאות אנשים ומשפחות - אושר למועצה היהודית לשכן ילדים מתחת לגיל 13 במעון ילדים יהודי ותיק שנמצא מעבר לרחוב - מול התיאטרון. בשלב זה כל צוות המעון הורכב מיהודים בלבד, לאחר שחברי הצוות הלא יהודים אולצו על ידי הגרמנים להתפטר.

בכל פעם שבה עמד לצאת משלוח מהתיאטרון לווסטרבורק, היה על המטפלות במעון הילדים - כולן יהודיות - להכין את הילדים ולהביא אותם, ערב הגירוש, אל משפחותיהם. מתוך 61,744 יהודים שגורשו מאמסטרדם, ההערכה היא ש-15,000-18,000 יהודים עברו בתיאטרון או במעון הילדים ושהו שם תקופות שונות ולפעמים אף חודשים.

אחד היהודים שהגיע להולנד כארץ מקלט היה וולטר סוסקינד, אשר ברח מגרמניה בשנת 1938 ועבד כמנהל בחברה הבינלאומית יוניליבר (שהייתה בבעלות יהודית). הוא איבד את משרתו בשנת 1942 בגלל יהדותו בזמן ההשתלטות הגרמנית על החברה והתמנה על ידי המועצה היהודית, שהוקמה בשנת 1941 בהוראת הגרמנים, למנהל מחנה המעבר ליהודי אמסטרדם בתיאטרון Hollandsche Schouwburg.

תוך כדי סיכון עצמי רב וניצול אישיותו וכשרונותיו בתרבות הגרמנית, במשחק ובמסחר, הבריחו סוסקינד, יחד עם מנהלת מעון הילדים הנרייטה הנריקז פיימנטל, ומספר מטפלות ביניהן בטי אודקרק (בת 18), סיני קטנברג (בת 19), אינס כהן (בת 18) וכן האחיות וירי כהן (בתו של יו"ר המועצה היהודית) והרי כהן 600-1,000 ילדים ממעון הילדים לידיהם של פעילי ארבע מחתרות הולנדיות. אלה העבירו את הילדים למקומות מסתור בערי שדה, שם הוסתרו מהנאצים בחיק משפחות נוצריות עד תום המלחמה.

הילדים שהוברחו מבית הילדים היוו כרבע מכל היהודים ההולנדים ששרדו את השואה, אך רק כ-10%, 5,000-6,000 מכלל הילדים שעברו בבית הילדים. פעולות ההברחה הנועזות והמסוכנות בוצעו בשיטות שונות, מתחת לאפם של השומרים הגרמנים ומאחורי גבה של המועצה היהודית אשר לא ידעה ולא התירה פעילות הצלה. בין היתר, הוסתרו ילדים קטנים בתיקי גב ובפחי חלב והוצאו אל מחוץ לבית הילדים ולתוך קרון של הרכבת הקלה, שעברה בכביש בינו לבין התיאטרון. ההברחה תוזמנה כך, שהציאה מדלת בית הילדים הוסתרה על ידי הרכבת, והמבריה היה עולה לתוך הקרון בתחנה הקרובה אל תחנת הרכבת המרכזית תוך כדי ריצה. המברחים היו מדווחים שהנוסעים ברכבת ואף הנהגים הבחינו במתרחש, אך אף פעם לא הסגירו אותם.

בשיטה אחרת, הצוות היהודי הצליח לשכנע את הגרמנים שהילדים זקוקים לאוורור, ומשזה אושר, הם הוציאו אותם לטיול מסביב למעון. הילדים היו נספרים ביציאה מהבית, אך הצוות היהודי היה מוסיף ילד אחד שלא נספר (או יותר), מוסר אותו דרך החלון, כאשר הקבוצה הייתה חולפת על פניו. אותם ילדים היו מוברים במהלך הטיול ומועברים לידי אנשי המחנה. בכל המקרים היה צורך לתקן בהיחבא את הרישומים הקפדניים וכן לביים עם ההורים מסירה של ילד לקראת הגירוש שלהם מהתיאטרון.

בתחילת 1943 מעון הילדים התרחב אל בית שהיה צמוד אליו, לאחר שהבעלים היהודים גורשו למחנות. ההתרחבות הביאה לכך, שמעון הילדים נצמד לסמינר פרוטסטנטי למורים. לבקשת פימנטל, מנהל הסמינר, יוהן ואן הולסט, התגייס לפעולות ההצלה וסייע להבריה ילדים נוספים.

כאשר התמעט מספר היהודים שנותרו באמסטרדם הפנו הגרמנים את תשומת ליבם להנהגה. ב-26 ביולי 1943 גורשה פימנטל ו-36 חברי צוות של מעון הילדים. פימנטל נרצחה בתאי הגזים באושוויץ.

סוסקינד עמד מאחורי מערך ההצלה במהלך שנתיים וחצי בהן שימש מנהל התיאטרון. הוא יצר קשר עם ארבע קבוצות מחתרת (רבים מהפעילים בהן זכו לאחר השואה למעמד "חסידי אומות העולם" מטעם "יד ושם").

בנוסף להצלת הילדים, הבריח סוסקינד גם מבוגרים מתוך התיאטרון עצמו, על אף שהמקום היה שמור באופן יוצא דופן קפדני ממעון הילדים (הגרמנים לא ראו במעון סכנה ביטחונית). כדי להצליח בכך זויפו הרישומים, שנוהלו בדיוק רב, על ידי סגנו של סוסקינד, ראלף הלבסטנד, לאחר שסוסקינד השקיע את הגרמני, האחראי על המתחם, הקצין פרדיננד אוס דר פונטן לשוכרה והסיח את דעתם של השומרים באמצעות האישיות הכובשת שלו. עקב קירבתו לגרמנים והסודיות המוחלטת של מעשי ההצלה נתפס סוסקינד בטעות בקרב חלק משהי מחנה המעצר כמשתף פעולה.

אשתו של וולטר סוסקינד, חנה ובתם איבון גורשו מאמסטרדם לווסטרבורק בספטמבר 1943. כאשר נודע לו, שנה לאחר מכן, שהם עומדים להישלח למחנה הריכוז טרייזנשטט הוא הצטרף אליהם, במקום להסתתר, וגורש איתם לאושוויץ ב-28 בספטמבר.

סופו של סוסקינד אינו ברור באופן חד-משמעי, אך יש גרסה לפיה מת בצעדת המוות מאושוויץ בתחילת 1945. המטפלת סיני קטנברג התחתנה עם הרי כהן עוד במהלך המלחמה ב-28 ביוני 1943. הוא היה שליח של המועצה היהודית והעביר למעון הילדים תעודות זהות מזויפות שסייעו בהצלת הילדים. סיני והרי ברחו יחד ממעון הילדים בספטמבר 1943 והסתתרו בעזרת ניירות מזויפים. הם חיים עד היום באמסטרדם.

אינס כהן עבדה במעון הילדים עד לסגירתו, שרדה ועלתה לארץ ב-1945 מיד בסיום המלחמה. היא גרה בקיבוץ מעברות ואחר כך במושב הדר עם. היא חיה עד היום בנתניה ונולדו לה שני ילדים.

המטפלת בטי אודקרק הייתה בתחנת הרכבת המרכזית של אמסטרדם בדרך לגירוש והשמדה בספטמבר 1943, כאשר עובדים של וולטר סוסקינד העבירו אותה לקבוצה של "גזעיים למחצה" אשר לא נועדו להשמדה. היא ירדה למחתרת עם אחותה, שרדה את המלחמה וחיה היום באמסטרדם.

ב-29 בספטמבר 1943 רוקנו הגרמנים את מעון הילדים ויום לאחר מכן - בראש השנה - גורשה שארית יהודי הולנד, כולל חברי המועצה היהודית, לווסטרבורק. תודות למידע מוקדם שהגיע מסוסקינד וממנהיג מחתרת NV (ג'ו פורטמן) שמעון הילדים עומד להיסגר, בוצעו שתי ההברחות הגדולות ביותר של ילדים מאז ומעולם - 14 ילדים הוברחו באמצעות ה-NV ו-15 ילדים נוספים הוברחו על ידי וירי כהן למרכז היהודי, שממנו נאספו על ידי אנשי מחתרת.

אמסטרדם הוכרזה יודנריין - נקייה מיהודים - ב-8 באוקטובר 1943.

כ-80% מיהודי הולנד נרצחו בשואה.

כתב: אלן שניידר, מנהל המרכז העולמי של "בני ברית" ירושלים.

